

ZÁKLADNÍ ŠKOLA ÚPICE-LÁNY

Palackého 793, 542 32 Úpice

ABSOLVENTSKÁ PRÁCE

Jan Amos Komenský

–

„škola hrou“

školní rok 2010–2011

JOSEF PAULUS

9.A

Obsah:

1. Úvod	str. 2
2. Životopis Jana Amose Komenského	str. 3
3. Význam slova „didaktika“	str. 4
4. Didaktické názory J. A. Komenského	str. 4
4. 1 Vyučovací zásady	str. 6
4.1.1 Důkladné vyučování	str. 6
4.1.2 Názorné a zábavné vyučování	str. 6
5. Genialita nebo utopie v myšlenkách J. A. Komenského?	str. 7
6. Závěr	str. 9
7. Poznámky	str. 10
8. Použitá literatura	str. 11
9. Seznam příloh	str. 12

1. Úvod

Jan Amos Komenský je bezesporu jedním z nejvýznamnějších myslitelů všech dob. O jeho životě či názorech bylo zpracováno velké množství publikací. Dokonce existuje samostatná věda zvaná „komeniologie“, která se zabývá vším, co se týká Jana Amose Komenského. I přes to jsem si tohoto velikána vybral jako téma své absolventské práce.

Cílem práce je podat ucelený přehled Komenského myšlenek, které se týkají školy jako prostředku ke vzdělávání, a metod výuky z pohledu žáka 9. ročníku, který nemůže mít tak široké povědomí o myšlenkách Komenského jako fundovaný komeniolog, ale snaží se z nepřehledného množství informací vybrat to nejpodstatnější. V kapitole s názvem „Genialita nebo utopie v myšlenkách Jana Amose Komenského?“ se snažím přinést svůj vlastní pohled na danou problematiku.

S absolventskou prací mi pomáhala sestra Šárka, učitelka českého jazyka na II. stupni základní školy, která se s Komenským v rámci svého dlouholetého studia setkala již několikrát.

2. Životopis Jana Amose Komenského

Jan Amos Komenský se narodil 28. 3. 1592, pravděpodobně v Nivnici na Moravském Slovácku. Místo narození však není přesně známo, proto se pamětní deskou tohoto velikána české historie pyšní hned několik obcí.

Rok po sobě, konkrétně v letech 1604 – 1605, mu zemřeli oba rodiče. Jan pak žil u své tety Zuzany Nohálové ve Strážnici, kde byl jeho učitelem Nikodém Pleský z Jizbice. V letech 1608 – 1611 navštěvoval latinskou školu v Přerově. Na sklonku roku 1611 (30. 12.) byl zapsán na vysokou školu v Herbornu v Německu. Při studiu začal pomáhat psát jednomu z profesorů obecnou encyklopedii, což ho inspirovalo k vlastnímu dílu. Začal pracovat na dvou svých dílech, slovníku *Poklad jazyka českého* a encyklopedii *Divadlo veškerenstva věcí*, která ale nedokončil.

Na jaře roku 1613 putoval Porýním, poprvé navštívil Amsterdam. O několik měsíců později byl zapsán na teologické fakultě univerzity v Heidelbergu, kde však strávil pouze jeden semestr. Poté se vrátil do Přerova, kde čtyři roky učil na bratrské škole. Roku 1616 byl vysvěcen na kazatele a odešel do Fulneku u Opavy, kde působil jako rektor tamější školy a jako kazatel Jednoty bratrské. Zde poznal i svou první ženu. Byla jí Magdaléna Vizovská. V této době píše spis *Listové nebe*, který vychází v roce 1619. Sám Komenský však uváděl jako rok vydání datum 1617, proto není jisté, zdali jde pouze o omyl „učitele národů“ nebo se jedná o dvě různá vydání.

Pobělohorské období znamenalo velký zlom v životě Jana Amose Komenského. 28. 10. 1621 bylo ohlášeno vypovězení nekatolických duchovních ze země, proto se Komenský dva roky skrýval. Další ranou pak pro něj bylo úmrtí milované manželky Magdaleny a dvou synů. Pod vlivem těchto nešťastných událostí sepsal spisy *Truchlivý*, *Hlubina bezpečnosti* a *Labyrint světa a ráj srdce*. Především posledně jmenované dílo se stalo všeobecně uznávaným a obdivovaným.

3. 2. 1628 odchází Komenský za hranice, jeho domovem se stává Lešno. Zde zřídil centrum bratrské víry. Protože doufal, že se brzy vrátí zpět do vlasti, začal psát v češtině učebnice a plány na vylepšení školství. Stal se zástupcem rektora gymnázia, což vedlo k jeho zájmu o pedagogiku. V této době vznikla velká část jeho děl, např. *Česká didaktika* a další. 4. 3. 1631 podepsal předmluvu ke spisu *Dveře jazyků otevřené*, který měl být první z chystané série Speciální didaktika.

Především díky pedagogickým dílům se stal věhlasným a byl zván do mnoha zemí. Po mnoha odmítnutích přijal až nabídku odjet do Anglie, kde vystoupil před Královskou akademií věd. Kvůli občanským problémům byl nucen Anglii opustit. V roce 1641 nebo 1642 (zde se uváděná data opět rozcházejí) odjel na pozvání Ludvíka de Geera do Švédska, kde vedl reformu školství.

V srpnu roku 1648 se vrátil do Lešna jako přední senior Jednoty bratrské. Zde pracoval na díle *Obecné porady o nápravách věcí lidských*, o dva roky později vychází *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*. Mezi lety 1650 – 1654 pobývá v Blatném potoku a pracuje na soustavě jazykových učebnic.

30. 6. 1654 se však opět vrací do svého osudového města, do Lešna. Zpracovává duchovní spisy, aktivně se podílí i na politickém dění s cílem uskutečnit sociální reformy. 29. 4. 1656 je Lešno přepadeno polským vojskem a vyplněno. Komenský přichází nejen o majetek, ale také o celou řadu svých děl (mj. např. o slovník *Poklad jazyka českého*, kde chtěl zachytit všechna slova v jazyce – spisovná, nespisovná, nářeční útvary).

V létě téhož roku odchází do Hamburku a vzápětí do Amsterdamu. Zde dále pracuje na svých dílech, v dopisech svým přátelům se svěřuje i s tragédií, která ho potkala v Lešně. Poslední dopis napal Mikuláši Drabíkovi 2. 11. 1670. O dvanáct dní později Jan Amos Komenský umírá.

3. Význam slova „didaktika“

Vzhledem k tomu, že stěžejní část předkládané práce má pojednávat o školství, vzdělávání, přístupu k žákům, metodách výuky, je na místě objasnit význam slova „didaktika“.

V současné době slovo „didaktika“ znamená teorii vyučování a vzdělávání.¹ V Komenského podání však zahrnovala nejen systém vzdělávání, problematiku vyučování různých věkových kategorií, metody a soustavu výchovy, ale také „*problémy výchovné, zvláště mravní výchovu*.“² Můžeme tedy říci, že Komenský pojímal didaktiku daleko obsírněji než je zvykem v dnešní době.

4. Didaktické názory J. A. Komenského

Jan Amos Komenský se problematikou školství a vzdělávání zabýval celý život. Vzdělání je podle něj prostředek k tomu, aby se stal člověk člověkem. Musíme se naučit správně chovat a jednat. Během života získáváme i díky škole neustále nové vědomosti a dovednosti, které nás jako člověka zdokonalují. Díky nabytým zkušenostem jsme schopni vyvarovat se předešlých

chyb. Jak říká Ladislav Chudík jakožto Jan Amos Komenský ve filmu Otakara Vávry „Putování Jana Amose“: „*Vzděláním se má dosáhnout moudrosti, nejen vědění.*“³

Vzhledem k tomu, že Komenský byl velmi nábožensky založený, víra hrála důležitou roli i v otázce školství a vzdělávání – určovala „*smyl života a cíl výchovy*“⁴. Každý žák měl být (i ve škole) veden k tomu, aby věřil v Boha a uznával ho.

Komenský přišel s myšlenkou jednotné školské soustavy, kdy by mělo dítě nejprve navštěvovat mateřskou školu, následuje škola národní (můžeme se setkat i s označením obecná škola) která by se měla nacházet dle Komenského v každé vesnici a každém městě. Žáci by se zde měli seznámit s naprosto nezbytnými základy – se čtením, psaním, počítáním, náboženstvím, zpěvem nebo také ručními pracemi. Můžeme tedy vidět, že Komenský nemyslel jen výhradně na vzdělání, ale myslel i na praktičtější věci jako je např. pomoc dětí v domácnosti. Po národní škole následuje škola latinská, kde se žáci seznámí se základy rétoriky, dějepisu, zeměpisu, ale také s jazyky – latinou, řečtinou. Nejvyšším stupněm vzdělání mají být univerzity, určené pro nejnadanější žáky.

Vzdělání má být dle Komenského umožněno všem dětem bez ohledu na majetek nebo pohlaví a má být především bezplatné. Ve školách nemá být ani odlišováno, co se kdo bude učit, ale všichni žáci by se měli učit všemu.

Vzdělávání musí probíhat již od mládí (proto také výše uvedený systém škol), neboť všechno „*se dá ohýbat a formovat snáze, dokud je to útlé, kdežto zatvrdlé vypovídá poslušnost.*“⁵

Komenský také jako první definoval pojmy „kolektivní výuka“, „vyučovací hodina“, „přestávka“, „prázdniny“. Zejména myšlenka kolektivní výuky⁶ se stala převratnou, neboť na středověkých školách nebyli žáci „*zařazeni do ročníků, tříd a učitel se jimi zabýval s ohromnou ztrátou času individuálně.*“⁷

Ke škole patří bezesporu i řád a kázeň. Komenský tyto dvě věci považoval také za velmi důležité. Odvolával se přitom na přírodu, neboť v přírodě podle něj funguje takový ucelený řád, že si ho lidé mohou brát za příklad. Bojuje za pevnou kázeň ve školách. Schvaluje tělesné tresty v podobě metly, ale zároveň všechny učitele nabádá k mírnosti a laskavosti.⁸

4.1 Vyučovací zásady

Komenský přišel s ucelenou řadou zásad, které by měli dodržovat všichni učitelé. Výuka by se tak měla stát efektivní, poučnou, ale i zábavnou. V následujících podkapitolách zmíním ty zásady, které jsou dle mého názoru stěžejní z hlediska Komenského myšlenek.

4.1.1 Důkladné vyučování

Problémem soudobých škol je mimo jiné i to, že si žáci, odcházející ze školy, pamatují jen velmi málo toho, co se naučili. Učení hlavou „*pouze prochází a nezůstává tam.*“⁹ Ve školách by se mělo dle Komenského učit jen to, co žáci využijí v dalším životě. Měly by se probírat jen věci vážné a potřebné. Každé učení musí mít svůj pevný základ v nitru člověka. Je úkolem učitele, aby své žáky motivoval a vytvářel tak u nich onen pevný základ vědomostí. Žáci by měli vědět, proč se dané věci učí, k čemu je využijí, proč je potřebují.

Daného pevného základu by měli učitelé co nejvíce využívat. Nemá smysl žákům vštěpovat doslovné citace z knih, chtít po nich zavedené fráze. Základem učení je pochopení souvislostí, návazností, které by měl každý žák zkusit odvodit z toho, co už ví. Komenský kritizuje tehdejší učitele, že „*učili žáky pouze navěšovat na sebe odjinud utržené větvičky a tak se zdobit cizím perím.*“¹⁰ Nabízí srovnání s mladým stromkem, který také žije z vlastního kořene.

¹¹ I žák by měl nejprve čerpat ze svého nitra, z již získaných znalostí. Z toho vyplývá, že vlastní učení, vlastní témata, musí být uspořádána tak, aby na sebe navazovala, aby se „*všechno pozdější zakládalo na dřívějším, avšak dřívější aby bylo utvrzováno pozdějším.*“¹²

Veškeré žákovy získané poznatky musí tvořit jakousi encyklopedii, do které v případě potřeby „*nahlédneme*“. Vytvoření takovéto encyklopedie však předpokládá neustálé opakování a procvičování znalostí. To platí i ve chvíli, kdy pomalejší žáci látku napoprvé nepochopí. Učitel ji má podle Komenského opakovat tak dlouho, dokud ji neporozumí skutečně všichni žáci. Na druhou stranu ale musí i žáci sami věnovat ve svém volném čase chvíli opakování. Informace si navíc lépe zapamatují ve chvíli, kdy si jsou schopni sami zdůvodnit, k čemu jim v dalším životě budou, jakým způsobem je využijeme.

4.1.2 Náznorné a zábavné vyučování

„*Začátek poznání se musí dít vždy od smyslu.*“¹³ Komenský prosazoval myšlenku, že vyučování má být náznorné. Žáci si nejlépe zapamatují to, co vnímají svými smysly – co vidí, slyší, na co si mohou sáhnout. Ve výuce by proto mělo být používáno co nejvíce pomůcek.

Pokud učitel nemůže sehnat přímo požadovanou věc, má využít náhradu – obraz, model apod. Komenský uvádí jako příklad kostru člověka. Učitel si může kostru vyrobit ze dřeva, přidělat na ni svaly vyrobené z kůže a vycpané vlnou.¹⁴

S názorností (ale i kolektivním vyučováním) souvisí používání učebnic. Komenský vyzdvihoval význam učebnic při výuce. Zároveň však upozorňoval, že s učebnicí musí učitel umět pracovat. Proto prosazoval, aby byly k učebnicím k dispozici metodické příručky pro učitele, ale i pro rodiče.¹⁵

Neméně důležitou podmínkou správné výuky¹⁶ je její zábavnost. Proto se v souvislosti s Komenským objevuje pojem „škola hrou“. Komenský chtěl, aby se do vyučování zapojilo co nejvíce her, které budou znamenat pro žáky pobavení, ale i poučení zároveň. Navrhoval například hry, které budou napodobovat řemesla nebo hospodářské práce. Učitelům radil, jak mohou dětem vštěpovat základy lékařství. Stačí je vzít na jaře do přírody, *„tam ukážeme druhy bylin, při čemž jim povolíme závodění, kdo jich zná více“*.¹⁷

Komenský obecně odmítal mechanický „dril“, neboť takovéto učení je podle něj neefektivní a především krátkodobé. Nejlepší je jakákoliv činnost, která děti baví, a co nejvíce se přibližuje praxi. Děti se tak nenásilnou formou seznamují s tím, co je čeká později v běžném životě.

Shrňme-li tedy výše uvedené myšlenky do jedné věty, každá látka musí být žákovi představována tak, aby byla snadno pochopitelná, dlouhodobě zapamatovatelná, zábavná a v praxi použitelná.

5. Genialita nebo utopie v myšlenkách Jana Amose Komenského?

Dle mého názoru byl Jan Amos Komenský ve své době velmi pokrokový myslitel. Spousta věcí, které navrhoval, dnes funguje zcela běžně. Stačí, když se podíváme na školský systém. Ten, který navrhoval Jan Amos Komenský, se příliš neliší od toho, který u nás v současné době funguje.

I dnes je každému učiteli vštěpována myšlenka, že by se děti měly učit zábavnou formou a co nejméně přecházet k mechanickému učení, které je založeno na principu „výklad – procvičení – zápis – písemné opakování“. Pedagogové se skutečně snaží do výuky zapojovat co nejvíce her, soutěží, křížovek apod., ale myslím si, že vždy záleží na tom, o jaký předmět se jedná. V technických předmětech (např. matematika, fyzika) jdou podobné metody využívat určitě méně než například u jazyků.

Každá škola se v současné době snaží vymýšlet také spoustu mimoškolních aktivit (kroužků apod.), v rámci výuky se pořádají exkurze, besedy, projekty – tím vším se pedagogové snaží žákům školní docházku zpříjemnit, „oživit“. Nutno ale podotknout, že současní žáci jsou úplně jiní, než byli v 17. století. Někteří neocení nic, co jim učitel, či škola jako celek, nabízí. Zamysleme se proto nad tím, jestli by nebylo lepší do výuky zařazovat spíše méně takovýchto „odpočinkových“ aktivit, protože potom by si jich děti daleko více vážily.

6. Závěr

Předkládaná práce není svým rozsahem nikterak dlouhá, ale dle mého názoru splnila v úvodu vytyčený cíl. Přehledným a co nejvíce srozumitelným způsobem představuje zásadní didaktické myšlenky Komenského. K teoretické části je přidán i vlastní pohled, který využívá pedagogické zkušenosti mé sestry.

Nutno podotknout, že životem a dílem Jana Amose Komenského se zabývá nejen množství knih, jak je připomínáno v úvodu, ale také v práci zmiňovaný film Otakara Vávry „Putování Jana Amose“ z roku 1983. Vysoce oceňovaný bývá i přes to, že je „*silně poplatný tehdejší ideologii a ponechává stranou, že byl Komenský poslední biskup Jednoty bratrské.*“¹⁸

Natočeny byly i dokumenty zabývající se Komenským. Fotograf Jiří Všečetka dokonce v roce 1992 uspořádal výstavu s názvem *Všenáprava obrazem*, která je inspirována Komenského dílem *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Za svůj čin obdržel Medaili Jana Amose Komenského.

7. Poznámky

¹ LINHART, J. a kol. *Slovník cizích slov pro nové století*, Litvínov, DIALOG 2003, str. 85

² MAREŠ, J.- PRŮCHA, J.-WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník*, Praha, Portál, 2003, str. 44

³ Výňatek z rozhovoru Reného Deckartese a Jana Amose Komenského ve filmu Otakara Vávry „Putování Jana Amose“, který byl uveden v pořadu „Historický magazín“ 1. 3. 2008. Dostupný na:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10095687448-historicky-magazin/208452801280009/>

[3. 4. 2011]

⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy*, Praha, SPN, 1954, str. 5

⁵ KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 63

⁶ Kolektivní výuka = žáci jsou rozděleni podle věku do tříd a učitel se věnuje všem najednou.

⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy*, Praha, SPN, 1954, str. 10

⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy*, Praha, SPN, 1954, str. 15

⁹ KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 125

¹⁰ KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 129

¹¹ KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 129

¹² KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 132

¹³ KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 156

¹⁴ KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 157

¹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy*, Praha, SPN, 1954, str. 11

¹⁶ Správná výuka v tom smyslu, že si žáci předkládané věci zapamatují a budou je umět využít.

¹⁷ KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948, str. 152

¹⁸ *Historický magazín* z 1. 3. 2008, dostupný na:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10095687448-historicky-magazin/208452801280009/>

[3. 4. 2011]

8. Použitá literatura

- KOMENSKÝ, J. A. (překl. A. Krejčí). *Didaktika velká*, Brno, KOMENIUM, 1948
- KOMENSKÝ, J. A.. *Didaktické spisy*, Praha, SPN, 1954
- LINHART, J. a kol. *Slovník cizích slov pro nové století*, Litvínov, DIALOG 2003
- MAREŠ, J.- PRŮCHA, J.-WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník*, Praha, Portál
- BRAMBORA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*, Praha, SPN, 1975

Elektronické zdroje:

- *Historický magazín* z 1. 3. 2008 dostupný na:
<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10095687448-historicky-magazin/208452801280009/>
- životopis Jana Amose Komenského dostupný na:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Amos_Komensk%C3%BD

9. Seznam příloh

Příloha č. 1: Podobizna Jana Amose Komenského

Příloha č. 2: Busta J. A. Komenského od sochaře Františka Korejse

Příloha č. 3: Fulnek

Příloha č. 4: Přerov

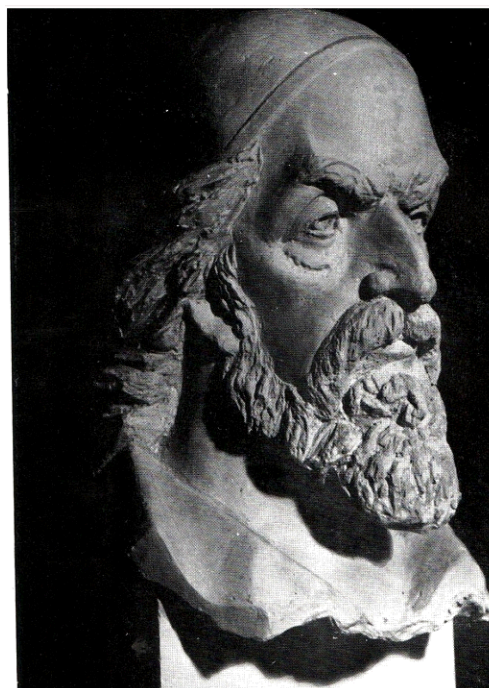
Příloha č. 5: Umění umělého vyučování z roku 1630

Příloha č. 1

http://www.kampocesku.cz/gallery/2010_11-12/04_komensky.jpg

Příloha č. 2

BRAMBORA, J. Vybrané spisy Jana Amose Komenského, Praha, SPN, 1975

Příloha č. 3

<http://img3.odklepnuto.cz/obrazek/big/item/9032241/>

Příloha č. 4

<http://www.zamky-hrady.eu/img/mesta/1245684108.jpg>

Příloha č. 5

to get

Eternally thine Clomet

Los Te nolle

$C_1 \subset D_1$

Propriety and Nobility, &c

7. Val. Anton. Dialogo Theophil. de Libris Paphlari.

[illegible]